

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

Recensioner av doktorsavhandlingar

Kristian Wåhlin: *Svensk vers 1901–1945. Schematiska, oschematiska och fria versformer i 709 diktsamlingar*. Diss. Göteborg 1974.

Kristian Wåhlin: *Takt och otakt i svensk lyrik. Konsten att skriva metrisk vers och fri vers*. Svenskläraryöreningen. Trelleborg 1983.

Det är kutym att fakultetsopponenten efter en disputation i litteraturvetenskap recenserar avhandlingen i *Samlaren*, varvid recensionen summerar vad som sagts vid disputationen. På grund av professor Sten Malmströms frånfälle kom hans recension av Kristian Wåhlins avhandling aldrig att inlämnas till *Samlaren*. För att i någon mån kompensera detta recenserar jag här denna viktiga avhandling tillsammans med en senare bok av Kristian Wåhlin.

Under 1900-talet har den fria versen blivit den svenska lyrikens normala form. Metrikforskningen har emellertid haft svårt att hantera denna nya form. I handböckerna och översiktterna ges den litet utrymme och behandlas ofta på missvisande sätt. Någon specialstudie över den fria versen har inte funnits att tillgå. Sten Malmström har visserligen analyserat dikter på fri vers och gett viktiga anvisningar om hur den fria versen skall förstås, men han har inte skapat något den fria versens system.

Det är detta som Kristian Wåhlin velat göra i sin avhandling, samtidigt som han velat beskriva den fria versens förekomst och utveckling under 1900-talets första decennier.

Den grundläggande distinktionen skall, som Wåhlin ser det, göras inte mellan »bunden» vers och »fri» vers utan mellan schematisk vers och oschematisk. I oschematisk vers saknas det regelbundna system för antalet höjningar i verserna som utmärker den schematiska versen. Den oschematiska versen kan i sin tur delas in i metrisk och ometrisk vers. Det är den ometriska – och orimmade – versen som skall kallas »fri vers». Detta är en distinktion som man inte alltid insett, vilket har lett till att mycket har kallats fri vers som i själva verket inte varit det. Hur skall man då kunna avgöra vad som är oschematisk vers? Wåhlin anvisar en väg. Man undersöker vilken verstyp som är den vanligaste i en dikt och kallar denna »typvers». Man bestämmer så hur stora avvikelserna från typversen är. Om avvikelserna är stora, bör man tala om oschematisk vers. Kan man sedan inte fastställa någon genomgående tvåstavig, trestavig eller blandad taktart, bör versen betraktas som fri.

Alla svårigheter är inte undanröjda med detta. Wåhlin är medveten om att man kan läsa versen på olika sätt. Dikter som har varierande verstyper kan i vissa delar ha en »schematendens». Den kan påverka läsningen av hela

dikten. Eftersom ett av syftena med avhandlingen är att ge oss instrument att urskilja fri vers, diskuterar Wåhlin utförligt ett antal sådana tveksamma fall och påvisar vad som skapar osäkerheten. Men han vill också bestämma en historisk utveckling, vilket kräver objektiva klassificeringar. Wåhlin är mycket medveten om detta och har sökt eliminera felkällorna genom att anlita medbedömare och göra reliabilitetstest.

I sin historiska undersökning har Wåhlin syftat till att beskriva förändringarna i stort, inte att visa hur de ledande diktarnas vers ser ut. Han har därför utgått från hela lyrikproduktionen. Den tidsperiod han studerat, 1901–1945, kan anses vara väl avgränsad. Även om det förekommer fri vers redan på 1800-talet (Strindberg), torde det vara Ekelund som betytt mest för den fria versens framväxt och utbredning. Kring 1945 gjorde modernismen sitt definitiva genombrott i svensk lyrik. Kanske hade dock året 1950 varit lämpligare som slutår. Då var genombrottet ett faktum, och den fria versen hade blivit lyrikens huvudform.

Periodens produktion är alltför stor för en totalundersökning. Wåhlin har gjort ett statistiskt urval som omfattar en fjärdedel av totalpopulationen, sedan denna delats i tre perioder (A, B och C) om femton år i vardera. Det slumpmässiga urvalet har lett till att det visserligen har kommit med samlingar av diktare som Ekelund, Conradsen, Lindorm, Österling, Blomberg, Lagerkvist, Diktonius, Lundkvist, Boye, Ekelöf, Gullberg och Edfelt, men att huvudparten består av andra eller tredje rangens poeter (förteckning i bilaga V). Till dem man saknar hör Södergran och Björling. Detta är en följd av urvalsprincipen. Men det får lite tråkiga konsekvenser för tolkningen av resultaten. Wåhlin kan t. ex. visa att kvinnorna från 1931 och framåt var modernare än männen och ser som en förklaring till detta att de kunde ha kvinnliga förebilder. Detta måste syfta på Södergran. Det är då beklagligt att han inte kan visa hur hennes vers ser ut.

Själva populationsbestämningen kan diskuteras. Wåhlin har utgått från de diktsamlingar som upptas både i *Svensk bokkatalogs* poesioavdelning och *Svenskt författarlexikon*, dock med uteslutande av vissa kategorier (s. 27 ff.). Enligt min mening borde ytterligare en kategori ha uteslutits, nämligen sent utgivna samlingar av tidigare verksamma diktare. I urvalet har hamnat sådant som Ola Hanssons *Folkens visor*, innehållande dikter skrivna 1881–1911 men troligen mest äldre dikter, och Karlfeldts *Ungdomsdiktning*, för att nämna ett par exempel.

Wåhlin undersöker alla olika versformers förekomst under de tre perioderna. Han har fördenskull indelat versformerna i sex kategorier: rimmade strofiska dikter, rim-

made ostrofiska, rimmade extremt oschematiska, orimmade strofiska, orimmade ostrofiska schematiska och orimmade oschematiska. Bara några av de intressanta resultatena skall nämnas här. Den rimmade strofiska dikten minskar signifikant under den tredje perioden (1931–45) men förekommer trots detta i 92 % av alla diktsamlingar. Delvis kan detta bero på att de flesta diktsamlingarna är skrivna av andra och tredje rangens poeter, som länge var helt traditionella. Den orimmade versen ökar i stället signifikant omkring 1930. Ökningen beror främst på att den orimmade oschematiska typen går framåt. För att kunna säga något mer ingående om detta intressanta fenomen har Wählin delat in materialet i treårsperioder. Det visar sig då att den oschematiska versen ökar kraftigt under åren fram till 1910 men sedan minskar under 1910-talet. Kring 1920 kommer en ny ökning och under 1920-talets sista år sker en kraftig uppgång. Efter en tillfällig nedgång inträder en ny uppgång under 1930-talets sista år, vilken följs av en markant nedgång i början av 40-talet. Wählin diskuterar utvecklingen och fäster sig särskilt vid minskningen, när de båda världskriegen bryter ut. En förklaring till fenomenet kan vara, menar han, att man i tid av yttre oro griper efter det fasta i tillvaron, efter traditionella former. Här bör man kanske komplettera med att det också är under sådan oro som de stora tekniska revolutionerna sker. Man kan studera det i de kurvor Wählin ritar. Både 1918–21 och 1943–45 ökar den oschematiska versen markant. Och detta är i totalproduktionen; ett studium av de mest framstående lyrikerna hade nog gett tydligare utslag. Wählin undrar också över varför vägen av oschematisk vers under seklets första årtionde snabbt ebbat ut och ser en förklaring i att man inte hade mästare som visade vägen. Det kan vara sant, men vi hade dock Ekelund. Kanske är andra slags litterära förskjutningar av större betydelse. Medan de mest ambitiösa och begåvade diktarna som framträdde omkring 1900 valde att skriva lyrik, valde nästa generation (= 10-talisterna) prosan. De diktare som omkring 1910 valde lyriken var inte första rangens diktare och deras lyrik blev mer traditionell. Först med generationen Lagerkvist–Södergran blir lyriken åter den viktigaste uttrycksformen. Förklaringarna är givetvis osäkra. Det krävs mer ingående forskning kring idoler och förebilder för att man skall kunna ge svar på frågan. Wählin har emellertid väckt den.

All den oschematiska versen är som nämnt inte fri vers. Wählin visar att en del dikter som man kanske vill betrakta som fri vers i själva verket är metrisk. Det gäller bl. a. Lagerkvists »Ångest, ångest är min arvedel», som är en fritt tvåstavigt dikt.

Störst intresse tilldrar sig givetvis den fria versen. Den får ett eget kapitel i avhandlingen. Fri vers kan arrangeras på olika sätt. Strofisk i egentlig mening kan den inte vara, men den kan dock vara uppdelad på kortare avsnitt. Wählin skiljer mellan rapsodisk fri vers och versgruppsordnad fri vers. Ibland kan versgrupperna vara någorlunda lika långa och strukturerade på likartat sätt. Det är vad han kallar skenstrofiskt arrangemang. Det förefaller mig som om vi här hade en utgångspunkt för vidare studium av den fria versens formvärld. Wählin visar också att fri vers kan innehålla element av traditionsanknytning, såsom rim eller schematendens. Liksom traditionell vers kan fri vers ha avslutade (eng. *endstopped*) verser eller versbindning. Wählin ägnar versbindningen i fri vers ett ingående studium.

I fri vers förekommer inte sällan verser bestående av bara ett ord. Strukturering av fri vers sker inte sällan med hjälp av upprepningar. Med utgångspunkt i dessa förhållanden urskiljer Wählin tre grundtyper av fri vers. Det finns en »poesinära» vers, som bygger på den prosodiska frasen, undviker ytterligheter, mera sällan har versbindning och upprepning och ofta ordnas i versgrupper. Versformen tilldrar sig här föga uppmärksamhet. Från denna skiljer sig en typ med kort verslängd och frekventa versbindningar, där de enskilda orden är innehållsriga. Den har sin utgångspunkt i Goethes »freie Rhythmen» och har praktiserats av bl. a. Ekelund. Slutligen har vi en »prosanära» vers, där flera fraser förs samman i en vers, som blir mycket lång, och där upprepningar blir ett viktigt element. Det är den fria versen av Whitmantyp. De olika typerna förekommer olika mycket under olika perioder. Den poesinära typen med kort verslängd odlas under seklets första årtionde, den prosanära blir populär kring 1930 men är sedan inte så vanlig.

Wählins avhandling ger oss som synes en betydligt större, säkrare och mer nyanserad kunskap om den fria versen – och versen överhuvudtaget – under 1900-talets första hälft än vi förut ägt. Den ger oss också en mängd utmärkta instrument för fortsatt studium av fri vers. Det måste vidare framhållas att även om Wählins huvudintresse är riktat mot det verstekniska, framhåller han ofta att formstudium och innehållsstudium måste följas åt. Den metodiska säkerheten är påtaglig. Detta gör att boken framstår som en av de vetenskapligt mest framstående avhandlingar av det nya slaget som producerats.

Avhandlingens karaktär gör att dess rön inte så lätt kan föras ut i skolans litteraturundervisning. Wählin har därför valt att också lägga fram dem i en nyskriven elementär lärobok i metrik, som han gett titeln »Takt och otakt i svensk lyrik». Det finns ingen anledning att i en recension i *Samlaren* gå in på detaljer i en handbok. Men jag vill lyfta fram ett par ställen som visar Wählins syn på lyrik och på hur den skall läsas. Det finns regler, säger han. Dålig vers beror ofta på bristande kunskap om regler. Men samtidigt är det konstnärskap att inte vara slav under regler utan kunna bryta mot dem: »Det metriskt mest intressanta i en dikt är nämligen de ställen där poeten avviker från det grundläggande schemat». Det är författarens egna analyser, främst av fri vers, som gett honom denna insikt. Det andra han betonar och som jag vill anföra är att alla – och då menar han inte minst författare – måste lära sig att *läsa* lyrik, nämligen läsa så att de ser hur dikten är strukturerad metriskt. Detta kan inte nog framhållas.

Bernt Olsson

Richard Bark: *Strindbergs drömspelsteknik – i drama och teater*. Studentlitteratur. Lund 1981.

Den forskningsuppgift Richard Bark åtagit sig i doktorsavhandlingen *Strindbergs drömspelsteknik – i drama och teater* är att analysera hur 'drömsämningen' i dramer som *Till Damaskus*, *Ett drömspel* och *Spöksönanen* skapas, och hur – och i vad mån – denna av Strindberg skapade drömsämning kommit till uttryck i ett antal berömda uppsättningar. Den mer intrikata frågan om publiken ock-